

צמצום המרחב הדמוקרטי בישראל

תקציר, מעודכן לינואר 2019

בשנים האחרונות ישראל עוברת תהליך של צמצום המרחב הדמוקרטי. כל הגורמים המרכיבים משטר דמוקרטי חי ובוועט, מצויים תחת מתקפה ומאוימים בצמצום מעמדם וכוחם.

המתקפה מגיעה ישירות מהממשלה, ששולטת גם בכנסת, כך שהנוק לדמוקרטיה כפול: גם פגיעה בפועל במרכיבי הדמוקרטיה השונים, אך גם דה-לגיטימציה אפקטיבית מאוד, שיוצרת שינוי בתפיסות חברתיות הנוגעות לדמוקרטיה, לזכויות אדם ולהגנה על מיעוטים.

צמצום המרחב הדמוקרטי בישראל הוא מצד אחד כרסום הדרגתי, שנמשך כבר כמה שנים, אך מנגד הוא רחב היקף וכולל מתקפה על כל המוסדות המרכיבים את הדמוקרטיה. התהליך נעשה הן בדרך של דה-לגיטימציה והשתלחות מילולית והן באמצעות קידום שלל יוזמות ודברי חקיקה, כלפי כל מי שאינו "מתיישר" עם העמדה או האגינדה של הרוב הפוליטי בישראל של היום. בין הגורמים שמעמדם והלגיטימיות שלהם הולכים ונשחקים, ניתן לכלול את:

- א. כל גורמי אכיפת החוק בישראל – מהמשטרה, דרך פרקליטות המדינה והיועץ המשפטי לממשלה, ועד לבתי המשפט, בעיקר בהקשר של חקירות ראש הממשלה או המקורבים לו
- ב. בית המשפט העליון והמערכת המשפטית – כמי שאמונים על שלטון החוק וזכויות אדם ועל הביקורת על הממשלה
- ג. כל גורם שמבקר את הממשלה ואת האגינדה שהיא מקדמת – מנשיא המדינה, דרך חברי כנסת, מבקר המדינה, המפכ"ל, הרמטכ"ל, ועד ליריבים הפוליטיים ("השמאלי")
- ד. התקשורת באופן כללי ועיתונאים ספציפיים
- ה. ארגוני החברה האזרחית וארגוני זכויות אדם שעוסקים בעניינים שנויים במחלוקת, ובראשם הכיבוש, זכויות אדם בשטחים, פליטים ופלורליזם יהודי
- ו. המיעוט הערבי וחברי הכנסת הערבים

במקביל, בעידן "הפוליטיקה החדשה" וה"פייק ניוז" חלים שינויים בתרבות הפוליטית, שמשפיעים אף הם על הדמוקרטיה הישראלית. הפרוצדורה הדמוקרטית הופכת לחזות הכל. ההליכים דורסניים מאוד ואינם מכבדים את עמדותיו או את זכויותיו של המיעוט. תום עידן הפוליטיקלי קורקט, טקטיקות של הפחדה והסתה – מגבירים גם בישראל את הגזענות ואת עריצות הרוב ואת רמיסת זכויות המיעוט (מכל סוג). מושגים שקשורים בדמוקרטיה ובזכויות אדם מתמלאים במשמעויות חדשות שאינן דמוקרטיות (כך למשל, דמוקרטיה מפורשת כשלטון הרוב ותו לא).

התוצאה של כל הדברים הללו היא החלשת המשטר הדמוקרטי בישראל. יחסי הכוחות בין שלל הגורמים המבטיחים את קיומה של דמוקרטיה הולכים ומשתנים באופן שכוחו של הרב השולט מתחזק, וכוחם של כל יתר הגורמים המאזנים הולך ונחלש. במקביל קורה תהליך של שינוי תפיסות ועמדות חברתיות הנוגעות לדמוקרטיה ולזכויות אדם; וכן צמצום הפלורליזם וחופש הביטוי.

להלן עיקרי היוזמות שקודמו בשנים האחרונות, ואשר מקודמות בימים אלה בישראל. [למסמך המלא על צמצום המרחב הדמוקרטי לחצו כאן](#).

1. פגיעה בשומרי הסף של הדמוקרטיה:

- **בית המשפט העליון:** בישראל משמש בית המשפט העליון גם כבית משפט חוקתי. בית המשפט נמצא תחת מתקפה חריפה מאד ודה-לגיטימציה קשה מטעם השלטון. הוא מתויג כליברלי ושמאלני וכמי שפוגע בקידום האג'נדה של הממשלה ובסיכול רצון העם שמבוטא בממשלה הנבחרת. כבר כמה שנים, וביתר שאת בעת האחרונה, גורמים בממשלה מנסים לקדם "פסקת התגברות", שמשמעה שאם בית המשפט העליון יפסול חקיקה בהיותה בלתי חוקתית, תוכל הכנסת לחוקק אותה מחדש, ברוב רגיל או לא גדול, לתקופה של מספר שנים. הצעה זו מתווספת לשלל הצעות מהשנים האחרונות שמטרתן להגביר את השליטה הפוליטית ולצמצם את הסמכויות של בית המשפט העליון, כמו למשל שינוי שיטת הסניוריטי, יותר מעורבות פוליטית במינויים וצמצום זכות העמידה. חלק מהיוזמות עוברות וחלק לא, אבל כולן יחד מסייעות להגביר את הדה-לגיטימציה של בית המשפט העליון.
- **גורמי אכיפת החוק:** מעבר לדה-לגיטימציה מילולית, קודמו בשנים האחרונות מספר תיקוני חקיקה בנוגע לגורמי אכיפת החוק, כולל חוק שאוסר על המשטרה לפרסם את המלצותיה להעמדה לדין בתום חקירה.
- **הפרדת הרשויות:** גורמים בממשלה מבקשים לקדם חקיקה לצמצום סמכויות מבקר המדינה; כמו כן, מקודמת חקיקה לשינוי אופן המינוי של היועצים המשפטיים של משרדי הממשלה כך שיהפכו למינויים פוליטיים, וישרתו קודם כל את השרים ולא את שלטון החוק וזכויות האדם; מקודמת יוזמה לשינוי סמכות הנשיא לבחור מי ירכיב את הממשלה; ועוד.
- **התקשורת:** לפני מספר שנים עברה בכנסת חקיקה שהגבירה את מעורבות הממשלה בשידור הציבורי. מעבר לזה, מתקיים מסע דה-לגיטימציה נגד התקשורת ונגד עיתונאים מסוימים, כאשר אלו מבקרים את הממשלה, את ראש הממשלה או את מדיניותם.

2. פגיעה בזכויות יסוד ובמיעוטים:

- **זכויות המיעוט הערבי:** שני החוקים המרכזיים שעברו בהקשר זה הם חוק הלאום – שמבקש לתת עדיפות לסממנים היהודיים של המדינה על פני הדמוקרטיים, ובראשם השוויון; וכן החוק להדחת חברי כנסת, שמאפשר בפועל לרוב להדיח חבר כנסת מהמיעוט הפוליטי. בנוסף, הממשלה אישרה את קידומו של חוק ועדות קבלה חדש, שירחיב את תחולת החוק הנוהג דהיום כך שיחול על יישובים גדולים יותר.
- **חופש הביטוי:** שלל יוזמות קודמו או מקודמות כעת בהקשר זה. הבולטות ביניהם – הצעת חוק הנאמנות בתרבות שקודמה על ידי הממשלה, שהיא ההמשך לחוק הנכבה. החוקים הללו מאפשרים לשרים לפסול מימון ממוסדות תרבות על בסיס פעילות שמבטאת עמדות פוליטיות שמנוגדות לעמדת הרוב הפוליטי. חוק שובריים שתיקה שעבר לאחרונה מאפשר לשר החינוך שלא להתיר כניסה לבתי הספר לכל מי שהוא סבור שפעילותו נוגדת את מטרות החינוך, ומשאיר פתח לפרשנות פוליטית; חוק החרם מאפשר תביעה נגד מי שקורא לחרם, וכעת מקודמת גם הצעת חוק שמבקשת להרחיב חוק זה ולאפשר תביעת פיצוי גבוה ללא הוכחת נזק, וכן חוק שיאפשר שלא להכניס לישראל את מי שקורא לחרם. בנוסף, אנו עדים בשנה האחרונה לפרקטיקה של עיכוב ישראלים בגבולות המדינה לתחקיר על עמדותיהם ועל פעילותם הפוליטיים.

- **פלורליזם:** הפרדה מגדרית והדרת נשים מהמרחב הציבורי; חיסול מתווה הכותל; הגבלות על המקוואות לאורתודוכסים בלבד; גיור על ידי אורתודוכסים בלבד; הגבלת כשרות אלטרנטיבית; שלל תופעות של הפרדה מגדרית בבתי ספר, בהשכלה גבוהה ובמרחב הציבורי; מתן עדיפות למשפט עברי בחוק; וכן שלל יוזמות חקיקה לחיזוק בתי הדין הדתיים.

3. חקיקה ודה-לגיטימציה נגד ארגוני החברה האזרחית:

בישראל מתקיים מסע דה-לגיטימציה חמור במיוחד נגד ארגוני החברה האזרחית שפעילותם אינה נושאת חן בעיניי הממשלה. בנוסף, במעטה של "שקיפות" התקבלו בכנסת שני דברי חקיקה, שמסמנים את הארגונים שמקבלים מימון ממדינות זרות כסוג של סוכנים זרים העובדים בשירותם של אחרים. במקביל, פעילי ימין דורשים מהממשלה בכל הזדמנות שלא להשתתף בכנסים ובאירועים של ארגונים ולא לשתף את נציגי הארגונים באירועים, וכתוצאה מכך בוטלה השתתפותם של נציגי הארגונים או נציגי הממשלה, לפי העניין, באירועים רבים.